

УДК 159.9:316.16

Розуміння етнічної індивідуалізації в іудейській традиції

Дідух М.Л.

У статті розглянуто проблему етнічної індивідуалізації, яка в іудейській традиції має сенс повернення до свого етно-релігійного коріння та свідомого та відповідального перегляду і планування власного життя. Проявляється теза, що з моменту появи національної самосвідомості етносу майбутність нації залежить, перш за все, від сили цієї самосвідомості, від ступеня розвитку національного характеру, від засад вироблених століттями культурно-історичних підвалин і від здатності народу до подальшого самобутнього розвитку своїх творчих сил у напрямку традиційного усталеного суспільства.

Ключові слова. Індивідуалізація, релігійність, само розуміння, традиції.

В статье рассматривается проблема этнической индивидуации, которая в иудейской традиции имеет смысл возвращения к своим этно-религиозным корням, сознательного и ответственного просмотра и планирования собственной жизни. Проявляется тезис, что с момента появления национальной самосознания этноса, будущность нации зависит, прежде всего, от силы этого самосознания, от степени развития национального характера, от принципов выработанных веками культурно-исторических основ и от способности народа к дальнейшему самобытному развитию своих творческих сил в направлении традиционного установившегося общества.

Ключевые слова: индивидуации, религиозность, самопонимание, традиции.

The problem of ethnic individuation, which in Jewish tradition, it makes sense to return to their ethno - religious roots and conscious and responsible view and plan their lives. It makes more clear one thesis. Since the advent of the national identity of ethnic future of the nation depends primarily on the strength of this identity, the degree of development of the national character which is basically produced by centuries of cultural and historical values and the ability of people to further develop their original creative forces in the direction of traditional sustainable society.

Keywords. Individuation, religiosity, very understanding, and traditions.

Постановка проблеми. Процес етнічної індивідуалізації в представників єврейської спільноти має достатнє відображення у релігійній та культурологічній літературі, засобах масової інформації, що пов'язано значною мірою з вирішенням двох питань – своєї релігійної приналежності та бажаності (не бажаності) еміграції. Слово тшува [6] найпростіше перевести з івриту як «каяття». Але це зрозуміле всім слово, по-перше, несе в українській мові виразу християнську конотацію, а по-друге, не передає ряд суттєвих аспектів єврейського поняття тшува. Воно визначає процес повернення до віри у всій його філософсько-теологічній складності. Більш близьким і за значенням, і за етимологією перекладом буде «повернення»[5]. Повернення в пошуках втраченого на життєвому шляху, до обірваної розмови з власною душею. Усвідомивши неспроможність свого уявлення про світобудову, суб'єкт не зупиняється, починає міркувати і шукати причину, по якій втратили вірний напрям, і в результаті повертається до своїх витоків і коріння. Втім, навіть якщо той, хто «повертається» не був спочатку релігійною людиною, це саме процес повернення - якщо не до особистого, то до етно-культурного витoku.

Історія питання.

Особливістю єврейської етнічної ідентичності протягом багатовікової історії народу було те, що вона була тісно пов'язана з релігійністю та дотриманням традиції. Але події, що відбулися протягом двадцятого сторіччя – поширення атеїзму, Голокост, створення держави Ізраїль, призвело до виникнення такого явища як євреї, що відійшли від дотримання традиції, або взагалі прагнуть до асиміляції. Протилежним цьому є процес тшуви – повернення до себе через повернення до традиції. Розглянемо відмінності євреїв з точки зору відносин з традицією. Релігійних євреїв прийнято розрізняти - тих, хто народився в релігійній сім'ї і дотримувався традиції з народження, завдяки сімейному вихованню та оточенню і тих, хто став дотримуватися, будучи дорослим, по своєму свідомому вибору. На єврейському «сленгу» других називають - Баал-тшува. Зі зрозумілих причин, переважна більшість релігійних російськомовних євреїв Америки - це або Баал-тшува, або діти, народжені в сім'ях Баал-тшува. Важливо зрозуміти різницю між «класичним» поняттям Бааль-тшува і його емігрантським втіленням. Дослівне значення слова «тшува» - це повернення і «класичний» Бааль-тшува - це людина, яка колись був релігійним, потім сам, зробивши свій вибір, пішов з іудаїзму, і потім сам повернувся. У його біографії - два особистих вибору, коли йшов і коли повернувся. Така людина мала у дитинстві і молодості досвід дотримання і коли він повертається - він знає куди повертається, бо має сформовану етнічну ідентичність та свідоме ставлення до релігії. Для євреїв в Україні та емігрантів ситуація докорінно інша. Перший вибір (піти від Тори) робили не самі, і швидше за все навіть не їхні батьки, а ще дідуся та бабусі. І коли «український» єврей «повертається» до Тори - це не повернення до його особистого досвіду (до його відходу), а прихід в абсолютно нову для нього реальність, з якою йшов не він, а його «прабатьки». Кажуть мудреці [6], що такий прихід - це справжнє диво і подвиг, бо людина не повертається в буквальному сенсі слова, а приходять до цілком нового для себе досвіду, який до того ж «забарикадований» для масового світської свідомості безліччю забобонів, психотравм і фобій[6]. Є в ідеях Тори поняття «четверте покоління повернеться». Це - зокрема вірно і про євреїв, що живуть в Україні. Перше покоління - євреї, які ревно дотримувались традиції, жило до революції,

це пради. Друге покоління бунтарі-революціонери (аж до «євсекцій») - це діди, які втекли зі світу традиції. Третє покоління - це батьки, які просто нічого не знали про Тору, але були хорошими інтелектуальними світськими, радянськими людьми. Це покоління ще спілкувалося з релігійними дідусями, але вже їх не розуміло. І, нарешті, четверте покоління - сучасне, яке навіть не мало шансу побачити «живого релігійного» єврея в своїй сім'ї. З таких асимільованих євреїв відбуваються сучасні Баал-тшува - «четверте покоління повернеться». Серед людей літнього віку відсоток Баал-тшува набагато менше. Але що цікаво, відбувається ще один дуже складний процес, який в народі іронічно називався «яйця курку вчать». Він властивий багатьом сучасним пост фігуративним культурам, коли процес ретрансляції культурних цінностей здійснюється від дітей до батьків. Це коли релігійна молодь намагається долучити своїх батьків до процесу етнічної індивідуалізації і деякі з них теж змінюють своє ставлення до традиції. Деякі батьки навіть стали самі релігійними, але багато - постаралися хоча б частково долучитися до традиційного способу життя, щоб зберегти добрі стосунки з дітьми. Але у Баал-тшува - є свіжість сприйняття Тори і традиції, ентузіазм, а також досвід життя в різних «світах», що дозволить зробити розуміння Тори сучасним і привабливим. Зі середини 80-х років ХХ ст. серед єврейського населення України розпочалися процеси, які засвідчують намагання відродити національну культуру, мову та літературу, повернутися до традиції і звичаїв предків, відродити святкування релігійних і народних свят. Знаменна поява недільних шкіл, де навчання ведеться на ідиш. Створено культурно-освітні товариства в Києві, Львові, Товариство єврейсько-українських зв'язків в Ізраїлі. Ці й інші подібні організації прагнуть відродити єврейську культуру. Значну роль відіграло видання Львівського товариства єврейської культури ім. Шолом-Алейхема — газета «Шофар» та Київського єврейського товариства — «Возрождение». Значну допомогу у здійсненні нашого дослідження надала громадська організація єврейської студентської молоді «Гітель», метою якої є сприяння національній освіті культурі та процесу етнічної ідентифікації серед єврейської молоді. Свій вплив на формування етнічного несвідомого виникає за рахунок мовного аспекту соціалізації. Якщо в українців, росіян та (значною мірою) кримських татар рідна мова засвоюється у дитинстві, то сучасне єврейське населення є переважно російськомовним, а ідиш або іврит вивчається лише у дорослому або юнацькому віці в процесі свідомої етнічної індивідуалізації.

Метою нашого дослідження був аналіз психологічної специфіки етно-релігійної індивідуалізації в іудейській традиції.

Аналіз попередніх досліджень. Процес етнічної індивідуалізації рівні колективного суб'єкта тісно пов'язано з трансформацією національної самосвідомості. На думку П.І. Гнатенко, національна самосвідомість, будучи компонентом національної свідомості, включає в себе «уявлення про те місце, яке займає, і про ту роль, яку відіграє дана спільнота серед інших спільнот» [1].

У сучасній юдаїці висвітлення проблем єврейського національної самосвідомості пов'язано з розкриттям сутності єврейської національної ідеї, характеристикою національної ментальності, дослідженням мовної поведінки євреїв, описом перспектив національно-культурного відродження. Так, з позиції Л. Кривега, квінтесенцію єврейського національної самосвідомості становить єврейська національна ідея, яка, спираючись на іудаїзм і сїонізм, головним своїм стрижнем має прагнення до вільного розвитку народу на його духовному ґрунті [3]. Л. Литва відзначає, що, завдяки етнічним самосвідомості єврейський народ зміг зберегти і пронести крізь століття спільність національної ментальності [4]. У зв'язку з різними трактуваннями національної самосвідомості і його історичною значимістю, представляє інтерес концепція національної самосвідомості, викладена видатним представником єврейської думки С. Дубновим. Він називає самосвідомість нації найголовнішим критерієм її існування і включає цей критерій у визначення нації: «Я усвідомлюю себе нацією, отже - існую», - така, на думку вченого, формула культурно-історичної національної групи. Згідно С. Дубнову, нація - це «культурно-історична група, яка незалежно від того, чи зберегла вона з минулого або втратила ... свої зовнішні атрибути - расовий тип, територію, державність або мову, в теперішньому усвідомлює себе нацією, в силу своєї сукупності, своєї колишньої самобутньої еволюції, і проявляє певне прагнення продовжувати цю еволюцію в майбутньому» [2]. З цього визначення випливає, що джерелом самосвідомості нації є неповторна своєрідність її історичної еволюції. Як зазначає Ш. Еттінгер, євреї - чи не єдина відома історії група, що володіє неперервним національною самосвідомістю впродовж тисячоліть [5].

Простежуючи історичні етапи формування нації, С. Дубнов вказує, що спільність походження, мови, території і держави становить первісну основу об'єднання членів однієї нації. У кінцевому ж рахунку, вони об'єднуються «внутрішньо або духовно, на підставі спільної культурної спадщини, спільних історичних традицій, духовних і соціальних ідеалів та інших типових особливостей своєї еволюції» [2]. С. Дубнов зазначає, що національні типи змінюються в результаті історичного прогресу. Вони розрізняються за переважаючим в кожен епоху ознаками і змінюють один одного в такій послідовності: 1) расовий тип, 2) територіально-політичний або соціально-автономний, 3) культурно-історичний або духовний. Єврейський народ пройшов ті ж етапи національного розвитку, що й інші народи, але завдяки своєрідності своєї історичної долі, він «встиг уже утвердитися у вищому фазі - духовному чи культурно-історичному, встиг консолідуватися, як духовна нація». Саме в цьому вчений вбачає першооснову життєвості єврейського народу.

Єврейський народ є унікальним прикладом багатовікового збереження безземельної нації в діаспорі. Причина даного феномена полягає в рішучому домінуванні в єврейському національному типі духовних елементів над фізичними і політичними, в силі національної самосвідомості. На думку

С. Дубнова [2] національну самосвідомість виявляється в напрузі національної волі, спрямованої до збереження і розвитку своєї автономії. У «Листах про старому і новому єврейство» він неодноразово говорить про національну волю і національну енергію. Особливої уваги заслуговує висловлювання Дубнова про те, що народ, який досяг найвищого ступеня культурно-історичної індивідуалізації і продовжує існувати після втрати державної самостійності, «за умови подальшого напруги національної волі, може вважатися невмирущим».

С. Дубнов [2] доводить, що з моменту появи національної самосвідомості майбутність нації залежить, перш за все, «від більшої чи меншої сили цієї самосвідомості, від ступеня гарту національного характеру, від фортеці вироблених століттями культурно-історичних підвалин і від здатності народу до подальшого самобутнього розвитку своїх творчих сил».

На рівні окремої особистості процес повернення до себе, до своєї етнічної та національної самосвідомості є проявом суб'єктної активності особистості.

Маршрут цього повернення кожен вибирає сам. Неповторність особистості людини визначає і унікальність обирається їм дороги, у нього немає і не може бути попутників. Потреба індивідуалізації з'являється у людини з усвідомленням необхідності глобальної зміни усієї сформованої у нього системи цінностей. І тут важливо не перестаратися в самозапеченні: адже, стикнувшись зі злом, завжди брудняться, так само, як завжди брудняться, маючи справу з брудом. Той, хто наближається до процесу індивідуалізації, той, хто робить тшуву, не тільки приходять до думки про необхідність виправлення, але і відчуває готовність, проаналізувавши минуле і допущені колись помилки, піднятися на новий рівень свідомості. Тшува ставить перед особистістю не тільки психологічні, але і загальносвітоглядні проблеми, перш за все, проблему розуміння категорії часу в традиційному контексті.

Односпрямованість часу вважається строго встановленим фактом, так що вираз «вчинити тшуву» звучить парадоксально: повернутися в минуле, здавалося б, неможливо. Але ж процес духовного повернення відбувається не в звичайному світі, а в просторі, невіддільних фізичним законам, в якому майбутнє і минуле існують одночасно і зливаються в нескінченність, що характерно для сучасної постнекласичної парадигми психологічної науки. У ньому немає «точки неповернення» і подій, які були б незворотні. У процесі тшуви людина опиняється в реальності, де діють зовсім інші закони; опинившись там, особистість може повністю змінитися, помінявши місцями плюси і мінуси або замінивши всю систему координат. Це робить зрозумілим наступну властивість тшуви: носії традиції переконані, що за певних умов вона перетворює гріхи минулого в заслуги.

Щоб піднятися до цього рівня, необхідно досконально розібратися в собі, проникнувши в самі затишні куточки своєї душі. Втім, завдання куди складніше, ніж всеосяжний самоаналіз. Якщо суб'єкт не просто розкаюється в гріхах минулого, але і бачить майбутнє в поверненні до віри, людині доводиться пірнати в ті найпоетаємніші глибини нашого єства, де душа стикається з Б-гом. Тільки там, у зоні вічних сутінок, можна знайти відправну точку для нової системи цінностей.

Цей шлях тим важчий, оскільки зазвичай являє собою безперервний процес, в якому важко, а то й неможливо, поставити крапку. Дійсно, в якийсь момент людина може вважати, що досягла необхідної глибини, але тут же усвідомлюємо, що це не так; процес триває, і ми занурюємося ще глибше. Нам часто так хочеться однозначності там, де їй немає місця. Маніхейський, контрастний поділ добра і зла не вписується в справжню складність життя, адже навіть у такому «однозначному» жанрі, як вестерн, хороші і погані хлопці все-таки чимось схожі. Не можна очікувати, що такий складний процес, як тшува, буде розфарбований в чорний і білий кольори. Повернення до віри - це складання плану на майбутнє. Його мета - визначити нову шкалу цінностей, відповідну новому духовному рівню. Марно і шкідливо фіксувати думки про помилки, скоєних у минулому. Вони повинні стати деталями «машини часу», за допомогою якої ми не тільки ліквідуємо збиток, нанесений нашої особистості в минулому, але і перетворимо саме минуле.

У основоположній книзі Кабали «Зогар» ми читаємо: «Чим більше людина здатна перетворити темряву в світ і гіркота в солодкість, тим вище ворота, які для нього будуть розкриті». Досягнення такого рівня свідчить про високий ступінь духовного перетворення, адже мірилом досконалої інверсії є саме ступінь перетворення минулого. Аналізуючи своє минуле, свої провини, недостатньо лише молитися про прощення за зло, яке ми комусь заподіяли. Це ще не тшува, від нас потрібна більша: перетворити колишні помилки в відправну точку нової, досконалої біографії. Гранично коротко я сформулював би це так: не будьте бранцями колишніх невдач, будуйте майбутнє з переосмисленого минулого.

Джерело тшува та її первісна вихідна точка - це свобода, вибір, свідомість того, що «це залежить лише від мене».

З метою аналізу нарративу нами було обрано наступний текст, який розташовано на російськомовному сайті присвяченому проблемам іудаїзму.

«Дорогий... ні, вперше в житті не знаю, з чого почати лист. Що це зі мною? Напевно, переповноють емоції. Це забавно, враховуючи те, що пишу не комусь конкретно, а всім, всім Бааль тшува, навіть якщо вони самі себе такими не вважають.

Що ж я хочу сказати Вам, і чому вирішила написати цей лист? Напевно, тому що ніколи б не наважилася висловити все це Вам особисто. Але вистачить вступів. І, будь ласка, дозвольте бути з Вами на «ти».

Тшува - повернення... до чого? Хочеться запитати. І завжди чуєш «До Всевишнього». На це нема чого заперечити, але можна пошепки додати: «Не тільки. Ще й до самого себе». Не знаю, наскільки ти згоден з останньою фразою, але доводити її - не мета мого листа. Я нічого не хочу доводити, не

готова зараз ні з ким сперечатися, хочу просто сказати тобі, що дивлюся на тебе знизу вгору. Я виросла в релігійній родині і те, до чого ти йшов через сльози, сварки і численні перешкоди, я отримала з народження - Шаббат, кошерна кухня, пісні за суботнім столом, релігійні книги на полиці. Мені не доводилося потайки від батьків читати благословення після їжі, збігати від них на шаббат, не потрібно було проливати сльози, коли моя чергова тарілка була раскошерована, я не повинна молитися в транспорті, щоб не травмувати батьків. Мені не доводилося проходити через все це, але це не означає, що я закривала на це очі. Якимось у розмові з подругою ми обговорювали необхідність виконання заповідей, для того щоб наблизитися до Всевишнього. «Як можна жити інакше? - Дивувалася я. - Євреї не може жити без заповідей. Вони додають його життя сенс, дають відчуття зв'язку з Б-гом ...» Красиві, правильні слова, і вони були сказані вчасно. Моя подруга зробила перші спроби дотримуватися заповідей. Одне я не врахувала - її життєву ситуацію. Через пару днів батьки поставили їй ультиматум: релігія чи ми. Що їй було відповідати? З-під її ніг вибили опору. Тоді я подумала: «А щоб я відповіла на її місці?» Сумнівів не залишалося - те ж саме.

Тоді я почала молитися Всевишньому, можливо, це була сама справжня моя молитва за всі ці роки (тоді я, швидше за все, теж «повернулася, повернулася до Творця»): «Всевишній, Творець світу, батьку, що Ти хочеш від своїх дітей? Вони хочуть повернутися до Тебе, вони шукають Тебе, Всевишній, але не знаходять ... Ти розтинаєш моря, змушуєш сонце сяяти кожен день, Ти створив усе навколо для людини, щоб він міг наблизитися до Тебе. Ти помістив людину в конкретну часову епоху, конкретну життєву ситуацію, зробив його сином саме цих батьків, але в результаті він не може повернутися до Тебе. Чого ж ти хочеш?». Тоді я не знала відповіді, але тепер, через кілька років, знаю. На одному уроці Р. Шимона Анетдінова я почула фразу: «Там, де стоять Бааль тшува, не варті навіть найбільші праведники». І раптом ... спалах, я зрозуміла, це ж все пояснює! Якщо я не можу, це не означає, що вони не можуть. Бааль тшува можуть те, що іншим не доступно. У їх заплутаному світі, де всі пріоритети перемішані, вони можуть знайти істину. Ми насилу знаходимо її в нашому світі правильних пріоритетів.

А далі - чиста логіка. Щоб стояти вище праведників, потрібно працювати більше праведників. І це пояснює все: ті моменти, коли тобі здається, що Всевишній від тебе відвернувся, ті тертя з найближчими людьми, які виникають через виконання заповідей. Перед тобою - величезна гора, яку не можна подолати бігом, на неї можна тільки підніматися найдрібнішими, найдрібнішими кроками. Кожне твоє зусилля, кожне подолання самого себе - це ще один крок не просто в твоєму особистому духовному піднесенні, це і крок до звільнення всього нашого народу. І чим більше я намагаюся допомогти Баал тшува, тим більше розумію, хто кому по суті допомагає.

Твоя віра, твоє вміння побачити світло в темряві, твоє старання у читанні незрозумілих єврейських літер у Сидурі - це що, що дає мені сили жити. І якщо є в житті щось вічне, то це не філософія, не наука і не мистецтво, це твій шлях, шлях тшува. Коли ж прийде нагорода? Коли ти зможеш озирнутися і побачити хоча б частину гори позаду? Коли ти зможеш з упевненістю сказати, що вся ця біль була вистраждана не дарма? Коли все, до чого ти прагнеш, стане реальністю? Тут, будь ласка, дай мені помріяти.

Коли ти будеш стояти під хупою з тією людиною, яка розділить цей шлях з тобою, ти зрозумієш, заради чого все це було. Коли збудуєш щасливу сім'ю і випадково звернеш увагу на те, з якою легкістю твої діти співають ті слова з Сідур, які ще так недавно здавалися тобі недоступними. Коли твої батьки, які весь цей час хотіли для тебе кращого, зрозуміють, що живучи саме цим способом життя, ти справді щасливий. Коли до тебе прийдуть уже «нові» Бааль тшува і попросять ради. Коли твої внуки будуть розповідати своїм друзям «страшні історії» про те, як їх дідусь чи бабуся таємно дотримувалися Шаббату.

Але справжнє задоволення прийде тоді, коли через 120 років ти, перебуваючи зовсім близько до престолу Всевишнього, побачиш пройдену тобою за життя гору, і з подивом виявиш, що вся твоя біль витрачені зусилля і сльози були сходинками Третього Єрусалимського Храму.»

При змістовному аналізі текстів були нами було запропоновано наступні категорії змісту:

- Часо-просторові уявлення (де і коли відбувається подія),
- Персонажі та їх співвідношення з архетипічними образами,
- Характеристики персонажів,
- Дієво-вчинкова складова нарративу,
- Використана міфологема,
- Каузальність події,
- Сенс описаної події,
- Емоційна оцінка.

Спробуємо проаналізувати вищевказаний текст за даними ознаками.

Часо – просторові уявлення: від недавнього минулого (власного дитинства та юності до майбутнього – побудови третього храму).

Персонажі та їх співвідношення з архетипічними образами. Головними персонажами є баалей тшува, що асоціюються з образом Героя.

Характеристики персонажів: «Там, де стоять Бааль тшува, не варті навіть найбільші праведники».

Дієво – вчинкова складова нарративу: Тшува - повернення ... до чого? Хочеться запитати. І завжди чуєш «До Всевишнього». На це нема чого заперечити, але можна пошепки додати: «Не тільки. Ще й до самого себе».

Використана міфологема – «Шлях Героя». Перед тобою - величезна гора, яку не можна подолати

бігом, на неї можна тільки підніматися найдрібнішими, найдрібнішими кроками. Кожне твоє зусилля, кожне подолання самого себе - це ще один крок не просто в твоєму особистому духовному піднесенні, це і крок до звільнення всього нашого народу.

Каузальність події - особистий вибір.

Сенсописаної події: справжнє задоволення прийде тоді, коли через 120 років ти, перебуваючи зовсім близько до престолу Всевишнього, побачиш пройдену тобою за життя гору, і з подивом виявиш, що вся твоя біль витрачені зусилля і сльози були сходинками Третього Єрусалимського Храму.

Емоційна оцінка. Я нічого не хочу доводити, не готова зараз ні з ким сперечатися, хочу просто сказати тобі, що дивлюся на тебе знизу вгору.

Таким чином можна прийти до висновку, що в іудейській традиції існує своєрідне поняття «тшува», що має психологічний зміст повернення до самого себе, свого етнічного та релігійного коріння, в той же час, переосмислення власного життєвого шляху з метою його глибшого розуміння, та прийняття відповідальності за власні вчинки.

Література

1. Гнатенко П.И. Национальный характер: мифы и реальность. / П.И. Гнатенко – К.: Вища школа, 1984.- 325 с.
2. Дубнов С.М. и Динур Б.-Ц. Две концепции еврейского национального возрождения. / С.М. Дубнов – Иерусалим: Библиотека Алия, 1990. – 344с.
3. Кривега Л. Еврейская национальная идея: трансформация в процессе исторического развития // Еврейское население Юга Украины. Ежегодник. – Харьков – Запорожье: «Еврейский мир», 1998. - С.236-247
4. Литва Л. К проблеме национальной самоидентификации подростков еврейской национальности // Єврейська історія та культура в Україні. – К.: Асоціація юдаїки України, 1995.- С.16-27
5. Соловейчик Р. Катарсис / Р. Соловейчик – Иерусалим: Амана-Маханаим, 2010. – 262с.
6. Шиллер М. Дорога обратно / М. Шиллер – Иерусалим: Швут Ами, 1994, - 255с.